

AAN DE SLAG MET HANDSCHRIFTONDERWIJS

‘We zouden meer met de hand moeten gaan schrijven. Je motoriek verbetert, je kunt sneller denken en beter onthouden. Aan de slag met handschriftonderwijs dus!’

PROF. DR. ERIK SCHERDER, HOOGLERAAR NEUROPSYCHOLOGIE

Uit: *Aan de slag met handschriftonderwijs* (Overvelde & Nijhuis-van der Sanden, 2019, p.9)

Net voor de zomer van 2019 is een nieuw handboek voor het onderwijs verschenen: *Aan de slag met handschriftonderwijs*. Met ingang van dit nieuwe studiejaar wordt het al gebruikt op KPZ. Dit artikel geeft een toelichting op de inhoud van dit boek en de bruikbaarheid. Het artikel is een vervolg op twee eerdere artikelen in *Veerkracht*:

Handschriftonderwijs juist van groot belang in het digitale tijdperk en *Handschriftonderwijs upgraden en professionaliseren*. Beide artikelen zijn te downloaden via de website van KPZ.

Landelijk is er veel gebeurd rondom het vakgebied handschriftonderwijs. Ten tijde van de vorige artikelen (in 2017) lag het vakgebied flink onder vuur. Binnen het LOBO (Leraren Opleidingen Basis-onderwijs) was een stevige discussie gaande over het bestaansrecht van het vakgebied Handschrift-onderwijs in het digitale tijdperk: Misschien kon handschrift beter onder bewegingsonderwijs gaan vallen? Het ging immers om motoriek. Daarbij ging men voorbij aan het unieke van de vaardigheid schrijven: juist door de koppeling van motoriek aan

taal is leren schrijven van grote betekenis voor het leren lezen en andere leervaardigheden en daarmee voor de groei van het kindergebrein.

De voorgaande Kennisbasis rond handschrift-onderwijs moest dan ook een update krijgen: tijden veranderen en digitale devices deden zijn intrede. Ook uit wetenschappelijk onderzoek kwam er meer bewijskracht dat het ontwikkelen van een functioneel en goed leesbaar handschrift nog steeds zijn meerwaarde heeft om hogere cognitieve vaardigheden te ondersteunen. Bewegen en denken zijn namelijk onlosmakelijk met elkaar verbonden en cognitie of kennis wordt opgebouwd vanuit de lijfelijke ervaring, ofwel *embodied cognition*.

Deze visieverandering leidde tot een verschuiving: van handschrift aanleren met alleen een *schrijftoel*, naar handschrift aanleren met een belangrijk *ondersteunend leerdoel* ten dienste van andere vakken. Met dit in het achterhoofd is er in 2018 een geactualiseerde kennisbasis gekomen (Klaassen-Poyck & Kooijman-Thomson, 2018). De kennisbasis heeft een update gekregen, waarin ook het omgaan met digitale devices en typvaardigheid is opgenomen. Daarnaast is het van belang dat leraren en kinderen zich ervan bewust worden wanneer welke vaardigheid het best ingezet kan worden. Vandaar de naamsuitbreiding van *Handschriftonderwijs* naar *Handschriftonderwijs en Schrifteducatie*. Een bredere kennisbasis die alle pabo's nu als uitgangspunt zouden moeten nemen. En hoognodig, omdat er inmiddels al pabo's zijn waarbij het vak nog maar nauwelijks aan bod komt en zelfs helemaal uit het curriculum verdwenen is.

De kracht van het boek is dat het geschreven is door experts uit het onderwijs zelf, experts in het behandelen van kinderen met schrijfproblemen, al dan niet gecombineerd met cognitieve en motorische problemen en door experts die onderzoek hebben gedaan op het gebied van schrijfproblemen. Uit: Overvelde & Nijhuis-van der Sanden, 2019, p.10.

Toename van handschriftproblemen: een aanleiding

In de richtlijn *KNGF Evidence Statement Motorische schrijfproblemen bij kinderen* is te lezen dat kinderfysiotherapeuten en ergotherapeuten in hun praktijk zeer veel kinderen behandelen met handschriftproblemen. Vaak blijkt daarbij dat het schrijfprobleem niet zozeer berust op motorische- of bewegingsproblemen, maar dat er sprake is van tekortkomingen in het genoten handschriftonderwijs zoals onvoldoende oefenen. Hoog tijd dus om hier wat aan te doen en een goede reden om de handen in elkaar te slaan. Dit was de aanleiding om de SchrijvenNL groep op te richten: een multi-disciplinaire groep van specialisten zoals wetenschappers, kinder (fysio- ergo- en oefen-) therapeuten, onderwijs- en handschriftspecialisten die kennis met elkaar zijn gaan delen. Deze samenwerking heeft geleid tot het boek *Aan de slag met handschriftonderwijs*. De hoofdauteurs, dr. Anneloes Overvelde en prof. dr. Ria Nijhuis-van der Sanden, zijn wetenschappers aan de Radbouduniversiteit Nijmegen. Daarnaast hebben negen andere auteurs, onder wie Sabrine van Everdingen, hogeschool-docent Handschrift van KPZ, als expert een bijdrage geleverd aan het boek.

Het accent ligt op het technisch leren schrijven van leerlingen van groep 1 t/m groep 8 van de basisschool. Daarvoor is wetenschappelijke kennis over handschriftonderwijs vertaald naar de praktijk van het primair basisonderwijs. Het boek geeft niet alleen inzicht in wat je als leerkracht kunt doen om kinderen optimaal te begeleiden, maar ook hoe je dit het beste kunt doen en waarom. Ook is het geschikt voor leraren in het speciaal onderwijs. Kortom, dit boek is geschikt voor alle (aankomende) leraren, intern begeleiders, MRT'ers en onderwijs-ondersteuners en de hoop is dat veel kinderen er profijt van zullen hebben, zo schrijft Overvelde (2019, p. 12). Het boek is te gebruiken naast een handschriftmethode.

Opbouw boek

Na een inleidend hoofdstuk over het belang van handschriftonderwijs in het digitale tijdperk volgt in hoofdstuk 2 belangrijke basiskennis, waarin de samenhang tussen schrijven met de hand, taal, rekenen en informatieverwerking wordt weergegeven. Vanuit een onderwijskundig en neuro-cognitief model wordt gekeken naar handschriftonderwijs in relatie tot taal. Handschrift zelf is ook te bekijken vanuit twee elkaar aanvullende visies. Vanuit de therapiehoek staat de wisselwerking tussen Kind, Taak en Omgeving centraal en vanuit handschrift-experts meer de wisselwerking tussen Vorm, Proces en Materiaal uit de laatste kennisbasis. Beide modellen ondersteunen elkaar en laten zien dat er veel aspecten een rol spelen in het geven van goed handschriftonderwijs.

Na dit algemene kader is elk volgende hoofdstuk geschreven door een handschriftexpert uit het onderwijs samen met een therapeut en/of wetenschapper. Alle fases van het (leren) schrijven komen aan bod: het voorbereidend schrijven uit groep 1-2 met onder andere functioneel schrijven en schrijfvoorwaarden, het aanvankelijk schrijven met uitleg over hoe kinderen het best de letters leren in groep 3-4, het voortgezet schrijven in groep 5-6 met adviezen voor een vlot en leesbaar handschrift én tips om leerlingen te motiveren, en het schrijven in groep 7-8 met aandacht voor het begeleiden van kinderen naar een goed persoonlijk handschrift en het belang van leren typen. Ieder hoofdstuk bevat een korte basis theorie, veel praktische voorbeelden om de theorie toe te lichten en vooral veel oefeningen en tips die meteen te gebruiken zijn in de klas in de basisondersteuning of ter extra ondersteuning. De theorie wordt dus meteen vertaald naar praktische aanwijzingen voor de gehele groep en voor leerlingen die moeite hebben met het schrijfproces. Dat geldt ook voor algemene onderwerpen zoals zithouding/schrijfhouding, de keuze van schrijfmaterialen en linkshandigheid. Daarnaast komen ook een aantal veel gestelde vragen aan bod zoals de keuze voor blokschrift of verbonden schrift, voor schrijven of typen.

Achterin in het boek zijn checklists opgenomen die passen bij de verschillende hoofdstukken, waaronder een checklist met aandachtspunten en tips bij het schrijfproces (zithouding, papierplaatsing, etc.) en het schrijfproduct (criteria voor het schrijfresultaat). Ook is er een checklist met criteria voor handschriftmethoden. De aandachtspunten per leerfase sluiten precies aan bij de onderbouwing in de bijbehorende

hoofdstukken. De lijst kan gebruikt worden om de zwakke en sterke kanten van een methode in beeld te krijgen. Zo kan een ieder zich een goed beeld vormen van de do's en don'ts van de gebruikte of nog te kiezen handschriftmethode. Het boek zelf biedt tegelijkertijd genoeg alternatieven om van een zwak item uit een methode een sterk item te maken. De leraar blijft namelijk de belangrijkste rol houden in het geven van expliciete en effectieve instructies tijdens het aanleren van letters, de verbindingen en schriftcriteria. Ook feedback van de leraar (feedback, feedup en feedforward) kan in relatie gelegd worden met de motivatie van kinderen om te leren schrijven met de hand.

Hoe gaat KPZ aan de slag met handschriftonderwijs in 2019?

Veel literatuur op pabo's of in mediatheken is sterk verouderd en ontwikkeld vanuit de onderwijspraktijk (*experience-based*), waarbij informatie vanuit wetenschappelijk onderzoek vaak achterwege bleef. Om het handschriftonderwijs daadwerkelijk een update te geven is er nu dus een nieuw en handzaam handboek voor handschriftonderwijs gekomen, waarin alle praktijkaanwijzingen ondersteund worden door wetenschappelijk onderzoek. We kunnen nu *evidence informed* aan de slag met handschriftonderwijs!

KPZ gebruikt per ingang van september 2019 *Aan de slag met handschriftonderwijs*. Studenten krijgen praktische opdrachten waarbij ze uiteindelijk zicht krijgen op de hele leerlijn handschriftonderwijs. In de verkorte deeltijdopleiding zal er gewerkt worden met een casus uit de praktijk. Daarbij gebruiken studenten de checklisten uit het boek voor schrijfproces en schrijfresultaat en het boek zal gebruikt worden om te analyseren wat er ten grondslag kan liggen aan het geschreven product. Remediërende hulpmiddelen kunnen daarna meteen opgezocht worden. Daarnaast geeft het boek veel praktische suggesties voor het geven van concrete handschriftlessen. Voor de reguliere voltijd en deeltijd pabo 1 staan de eerste fasen van handschriftonderwijs centraal, namelijk de schrijfvoorwaarden en hoe je kinderen het best letters aanleert en/of instructie geeft over handschriftcriteria. In pabo 2 staat het voortgezet schrijven centraal en handschriftproblemen. De opdrachten zijn dan ook een vertaling van informatie uit het boek naar de praktijk in de groep.

Handschriftonderwijs Symposium 2020 'Het handschrift in beweging'

In de jaarlijkse Week van het Handschrift zal op de International Day of Education van Unesco, op vrijdag 24 januari 2020 een speciaal symposium gehouden worden over vernieuwende inzichten in het handschriftonderwijs. Deze kennisdag, met interessante sprekers, inclusief paneldiscussie en aansluitend inspirerende workshops, is interessant voor iedereen die bij handschriftonderwijs en taalvaardigheid betrokken is. Daarnaast is er een uitnodigend schrijfplein, met verschillende instanties rondom taalvaardigheid en handige weetjes over het handschriftonderwijs voor vandaag en in de toekomst.

Doelgroep is onder andere taalcoördinatoren, sectievoorzitters, leraren in het basisonderwijs, vernieuwingsonderwijs, speciaal onderwijs, voortgezet onderwijs, intern begeleiders, MRT'ers, (oud) schrijfspecialisten, kinderfysiotherapeuten, kinderergotherapeuten, kinderoefentherapeuten, en ook neerlandici. Kortom, mis volgend jaar op vrijdag 24 januari deze unieke dag niet, want je krijgt vernieuwende inzichten en leerzame handvatten om direct praktisch mee verder te gaan. Kijk voor meer inhoudelijke informatie en om aan te melden op www.handschriftonderwijs.nl

Literatuur

- Curriculum.nu. (2019). Grote opdrachten leergebied Nederlands. <https://curriculum.nu/wp-content/uploads/2019/01/Nederlands-grote-opdrachten.pdf>
- Klaassen-Poyck, B., Kooijman-Thomson, E. (2017). *Kennisbasis handschriftonderwijs en schrifteducatie*. Den Haag: Vereniging Hogescholen.

Overvelde, A., Bommel-Rutgers, I. van, Bosga-Stork, I., Cauteren, M. van, Halfwerk, B. Smits-Engelsman, B., & Nijhuis-van der Sanden, M.W.G. (2011). KNGF Evidence Statement: Motorische schrijfproblemen bij kinderen. *Nederlands Tijdschrift voor Fysiotherapie*, 121, 1-65

Overvelde, A. & Nijhuis-van der Sanden, R. (2019). *Aan de slag met handschriftonderwijs. Over het belang van leren schrijven met de hand*. Amsterdam: Boom.

Van Everdingen, S. (2017). Handschrift juist van belang in het digitale tijdperk. *Veerkracht* 14(2), 4- 6.

Van Everdingen, S. (2017). Handschriftonderwijs upgraden en professionaliseren. *Veerkracht* 14(3), 25-29.

**Sabrina van Everdingen is hogeschool-
docent Handschriftonderwijs op KPZ;
Anneloes Overvelde onder meer
onderzoeker aan de Radbouduniversiteit
binnen de gezondheidszorg.**

VERDERE ONTWIKKELINGEN IN DE NABIJE TOEKOMST

Met het opstellen van de herziene kennisbasis leek het vak veilig gesteld. Het tegendeel bleek echter waar. Curriculum.nu, de organisatie die zich bezighoudt met het ontwikkelen van een nieuw curriculum gebaseerd op de kennisbasis-beschrijvingen van de diverse vakken, bleek handschriftonderwijs opnieuw vergeten te zijn. In de concept teksten werd wel over schrijven geschreven maar werd eigenlijk stellen bedoeld. We hebben contact gelegd met de coördinator van het leergebied Nederlands, we zijn met een werkgroep het gesprek aangegaan en voor verdere consultaties uitgenodigd. Resultaat van een en ander is dat handschrift wél zijn plek binnen het leergebied Nederlands blijft behouden én dat handschrift-onderwijs binnen een aantal bouwstenen duidelijker aan bod zal komen met een eigen definiëring. Het gaat de wisselwerking met taal juist meer versterken. Zowel de opstellers van het leergebied Nederlands als de groep die zich bezighoudt met handschriftonderwijs zien de meerwaarde van het opnemen van handschrift in het leergebied Nederlands. Het ministerie ontvangt de producten van curriculum.nu in oktober 2019. Pas bij goedkeuring door de minister kunnen de bouwstenen van de leerlijnen ontwikkeld worden. De bouwstenen van handschrift kunnen dan omgezet worden in eindtermen. Daaruit kunnen dan weer nieuwe kerndoelen geformuleerd worden. Op het moment van schrijven van dit artikel zitten we dus nog in spanning over het vervolg. Maar het is de enige manier om handschriftonderwijs weer een duidelijke plek te geven in het curriculum.